

Erdemin Kökeni: Bernard Mandeville'in Hünerli Siyasetçileri *

The Origin of Virtue: Bernard Mandeville's Skilful Politicians

IŞIL ÇEŞMELİ

Middle East Technical University

Received: 19.04.2017 | Accepted: 20.06.2017

Abstract: Bernard Mandeville is well-known with his portrayal of selfish human nature and his design of prosperous society comprised of the vilest characteristics and the basest passions of mankind in his famous work, *The Fable of the Bees*. Long before the publication of *The Fable* in his satirical poem, “The Grumbling Hive”, he narrates a parable based on a prosperous hive which is full of vicious bees. All fables show folly of mankind and urge people to self-analysis and lessoning in the end. Along the same line, Mandeville exposes how ridiculous and unreasonable to live in a flourishing society, pursue all benefits and still complain and grumble about vices. He comes up with a pessimistic theory of moral virtue from such a dark picture regarding human nature and viciously motivated moral agents. In the first volume of *The Fable* although Mandeville points out the significant role of “skilful politicians” in morally approved and blamed acts of mankind, in the second volume he gives a different account which shows how our moral distinctions evolve for ages. Aim of this paper is to examine Mandeville’s theory of self-love in detail and discuss artificial roots of morality by touching upon comments of contemporary Mandeville scholars.

Keywords: Mandeville, human nature, skilful politicians, virtue, vice.

© Çeşmeli, I. (2017). Erdemin Kökeni: Bernard Mandeville'in Hünerli Siyasetçileri. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 7 (1), 85-105.

* Bu makale yazarın ODTÜ’de hazırladığı *An Analysis of Self-Love and Sympathy with Special Reference to Bernard de Mandeville and Adam Smith* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

On sekizinci yüzyıl başlarında tanınmış eseri *The Fable of the Bees (Arıların Masalı)*'nda bencil insan doğası, bireylerin ahlaki motivasyonu ve siyasetin yapısına odaklanarak sivil ve ticari toplumun ana dinamiklerini tasvir eden Bernard Mandeville (1670-1733), dönemin siyaset ve ahlak düşünürleri tarafından ortaya atılan görüşleri altüst etmiş radikal yaklaşımıyla kendinden sonra gelen ahlak düşünürü ve filozofların eleştirilerinin hedefi haline gelmiştir. Hem *Arıların Masalı*'nın alt başlığı olan hem de Mandeville'in ünlü düsturu olarak bilinen "kişisel erdemsizlikler kamusal faydalar", ben-sevgisinin insan doğasının temelini oluşturduğu tezi ve ben-sevgisinin toplum gönenci üzerindeki olumlu etkisi konusundaki gözü pek itirafı ahlak ve ekonomi alanında geniş yer tutmuştur. İnsan doğasının karanlık yönü ile ilgilenmiş ve insanın her eyleminin altında sürekli doyurulma isteği içinde olan ben-sevgisi, kibir ve kendini aşırı beğenme gibi duyguların olduğunu tekrar tekrar eserlerinde dile getirmiş bir düşünürün elbette gerek kendi döneminde gerekse sonraki dönemlerde radikal olarak değerlendirilmesi şaşırtıcı değildir. Bu makalede insanın özgeci ve yardımsever özelliklerine itibar etmeyip ahlaki edimlerinin altında yatan güdünün ben-sevgisi olduğunu iddia eden Mandeville'in insan doğası tasviri ve toplum analizi üzerinden erdemın yapay kökeni incelenecektir. Ayrıca, bencil doğası gereği iyi eylemeye eğilimi olmayan insanoğlunun tutkularını kontrol altına almasını sağlayan "hünerli siyasetçiler" üzerinde durulacaktır. Bu konuda Mandeville'in eserleri arasındaki tutarlılık, son dönem Mandeville düşünürlerinin yorumları ışığında değerlendirilerek onun düşünce sisteminde bir değişiklik olmadığı, ahlaki ayrımların oluşumu konusunda tutarlı bir kurama sahip olduğu gösterilecektir.

Mandeville, *The Grumbling Hive (Homurdanan Kovan)* şiirinde ve akabinde yayınlanan *Arıların Masalı* adlı kitabında insanın temel motivasyonunun ben-sevgisinden başka bir şey olmadığını iddia eder. Aslında Mandeville'in sadece Hobbes geleneğinin takipçisi olduğunu söylemek yetersiz kalır çünkü on yedinci yüzyıl Fransız şüpheci geleneğe bakıldığında Mandeville'in Pierre Bayle, Pierre Nicole ve La Rochefoucauld gibi Fransız filozoflarının ahlak öğretilerinden izler taşıdığı aşıkârdır. Bu filozoflar insanın ahlaki eylemlerinin temelinde toplum tarafından onay görme, övülme ve alkışlanma isteğinin yattığını öne sürmüştü, aslında erdem

tanımının altında insanın bencil isteklerini başarılı bir şekilde gizleyebilmesinin yattığını iddia etmişlerdir. Mandeville bu filozoflardan etkilenerek *Arıların Masalı*'nda ahlaki eylemin temelinde yatan dinamikleri, önce parçalara ayırarak diğer bir deyişle bireylere indirgeyerek daha sonra toplum geneline adapte ederek derinlemesine incelemiştir. Aslında Mandeville, Homurdanan Kovan'ın basıldığı tarihte Richard Steele'in *The Tatler* adlı mecmuasında Bay Isaac Bickerstaff karakteri aracılığıyla okuyucuya övgüyle bahsettiği sivil erdemlere karşılık *The Female Tatler* isimli mecmuada yazdığı köşe yazılarında Lucinda, Arsinoe ve Oxford Gentleman gibi karakterlerin ağzından henüz olgunlaşmamış ama kariyerinin devamında da değişmeyecek olan sivil toplumun karanlık yapısı ve ahlak üzerine görüşlerini okuyucusuna aktarır. Bu köşe yazılarında Lucinda sivil erdemlerin ve insanın doğasının iyimser yüzünün temsilcisi iken, Arsinoe Hobbes'un görüşlerini hararetle savunan karakterdir. Oxford Gentleman ise Mandeville'in şiirinde de özellikle vurguladığı erdemsizlikler ve toplum gönenci arasındaki paradoksal ilişkiyi ve *Arıların Masalı*'nda geniş yer verdiği toplumsallaşma sebebi ve süreci ile ilgili kuramını dile getiren konuşmacı olup Mandeville'in daha sonra önemle üzerinde duracağı meselelerin habercisidir.

İlk olarak 1714 yılında yayınlanan *Arıların Masalı*'nın ilk cildi, Homurdanan Kovan şiirini içerdiği gibi şiirde Mandeville'in önemli gördüğü bazı noktaları açıklamak amacıyla nesir şeklinde yazdığı yirmi tane yorum, "Ahlaki Erdemin Kökenine Dair bir İnceleme", "Hayırseverlik ve Hayır Okulları Üzerine bir Deneme" ve "Toplumun Doğasına Dair bir Araştırma" isimli de üç denemeyi de kapsamaktadır. Kitabın ikinci cildinde ve sonraki eserlerinde Mandeville söyleşmeye bağlı anlatım yolunu tercih eder ve genellikle karşılıklı konuşmalar Horatio ve Cleomenes isimli iki karakter arasında gerçekleşir. Çoğu zaman Horatio, Lord Shaftesbury ve kibarlar dünyasını Cleomenes ise Mandeville'i temsil eder. Mandeville'in edebi kariyeri fabl yani kısa masalımsı öykülerle başlamıştır. La Fontaine'in fabllarının İngilizce çevirisi ile başlayan edebiyat yolculuğu kendi fabllarını yazmasıyla devam etmiştir. Hem şiir hem de kitabın isminden de anlaşıldığı üzere Mandeville bir kovan ve arı kolonisi teşbihi ile insan toplumunu hicveder ve özellikle Homurdanan Kovan'ın kıssadan hisse bölümünde ahlaki mesajını okuyucuya iletir. Sonuç tıpkı La Fontaine'in

fabllarındaki gibidir yani insanın ikiyüzlülüğünün ve budalalığının ifşa edilmesidir. Mandeville'in özellikle altını çizdiği nokta dünya nimetlerinden faydalanıp, lüks ve zenginlik içinde yaşarken erdemsizlikler hakkında şikâyet etme veya homurdanmanın ne denli anlamsız olduğudur.

1. Homurdanan Kovan

1705 yılında kitapçık olarak basılan Homurdanan Kovan, erdemsiz arılardan oluşan müreffeh bir kovanın çarpıcı şekilde anlatıldığı bir şiirdir. Bu şiirde Mandeville ne erdemsizlik olarak addedilen lüks düşkünlüğü, para hırsı, açgözlülük, kibir, kıskançlık, savurganlık gibi tutkuların müreffeh bir toplum için gerekli olduğunu olumlar ne de bu erdemsizlikleri yüceltir. Müreffeh toplumların ahlaki motivasyonlarının tutumluluk ve dürüstlük gibi erdemler olmadığını gözler önüne sermeyi amaçlar. Hile, sahtekârlık ve öz-çıkarın hemen her meslek grubunda hüküm sürdüğü bu kovayı anlatırken erdemsizlikler ve toplum gönenci arasındaki paradoksal ilişkiyi de daha anlaşılır hale getirir. Aslında Mandeville'in dikkat çekmek istediği kesim işlerini hile ve sahtekârlıkla yürüten dolandırıcı, kumarbaz, şarlatan veya hırsızlar değil avukat, doktor, din adamı, asker, yargıç ve siyasetçi gibi saygın meslek gruplarına mensup kimselerdir. Öz-çıkar duygusu ile mesleklerini kötüye kullanan arılar kötülüğün anası olarak görülen para hırsının yanı sıra açgözlülük, kibir, kıskançlığın baskın hale gelmesiyle daha çok çalışmaya yönelir ve kovanda endüstri ve ticaretin çarkı erdemsizlikler sayesinde döner. Kötülüğün, fakat aynı zamanda gönencin kol gezdiği, erdemsizliklerin büyük bir hünerle idare edildiği bu kovanda mutsuz ve haksızlığa uğrayan bazı arıların homurdanmaya başlaması, dürüst ve erdemli kovana dönüşmek için edilen duaların sonucunda tanrıları bu üçkâğıt kovasını dağıtır. Bir anda yaşanan bu hızlı değişimle “dürüstlük dolar kalplere” (Mandeville, 1988a: 27). Artık bu erdemli ve dürüst kovanda avukatlara pek iş düşmez, doktorlar gerçekten hastaların derdine deva bulmaya çalışır, din adamları hileden arınıp kendilerini kutsal işlere adar, bakanlar ve siyasetçiler sadece maaşları ile yetinmeyi öğrenirler. Ne Thebai'nin surları gibi duvarları olan o muhteşem evlerin ne de sırma ve ipekten yapılan giysilerin arıların gözünde değeri vardır. (Mandeville, 1988a: 32-34). Fakat para hırsı, kıskançlık, kibir ve lüks düşkünlüğünden arınmış bu kovanda çalışkanlık ve hırs bitince endüstri ve ticaret de çok büyük darbe alır. Bu erdemli ve dürüst, fakat fakir ve tembel kovayı arzu edenle-

re Mandeville, “erdemın hakim olmasını istiyorsanız azla yetinmeyi bilmeli ve ihtışam içinde yaşamayı istememelisiniz” der.

Arıların Masalı'nda şiirin bazı önemli kısımlarını örneklendirmek için eklediği yorum bölümünde lüks düşkünlüğü, para hırsı, savurganlık, kıskançlık, kibir ve açgözlülük gibi erdemsizlikleri detaylıca anlatır. Çoğu insan tarafından kusur olarak ve kötülüğün temsili gibi görülen bu tutkular Mandeville tarafından “faydalı” ya da “iyi huylu” tutkular olarak adlandırılır. Bunun sebebi bu tutkuların kişiyi çalışkanlığa sevk etmesi, ekonomik gelişme ve ticaret üzerinde olumlu etkisidir. Örneğın Sparta erdemi olarak bilinen tutumluluğın tam tersi olan müsriflik (prodigality) konusunda iki önemli noktaya değinir. İlk olarak Florio isimli cimri bir adamın müsrif oğlu olan Cornario'nun hikâyesi üzerinden yıllar boyu aşırı para hırsı ile biriktirilen onca para ve edinilen mülkün bir kalemde nasıl fütursuzca harcandığını anlatır. Burada vermek istediği mesaj ihtışamlı ev, lüks giyim ve eşya için harcanan paranın ekonomiye olumlu etkisidir, çünkü cimri babanın yıllarca biriktirdiği ve sakladığı parası müsrif oğlu sayesinde ülke içinde dolaşıma girmiştir. Diğer taraftan Mandeville müsrifliğin istihdam üzerinde olumlu etkisine de dikkat çeker. Ölçüsüzce haz ve keyif için yapılan harcamalar “bacaların tütmesini, tüccar ve esnafların yüzünün gülmesini” sağlar ve müsrif insan “toplum için bir nimet” haline gelir (Mandeville, 1988a: 103).

Yine erdemsizlik olarak adlandırılan kıskançlık konusunda da Mandeville ilginç tespitlerde bulunur. İnsanın başkasını kendisinden çok sevmesi imkânsızdır fakat toplum tarafından kabul görmek için kibir ve ben-sevgisini saklamak zorundadır. Kişi her ne kadar bu tutkularını saklasa da kıskançlık duyduğu, kendinden daha üstün kişinin başına gelen talihsizliklerden gizli bir haz duyar. Fakat insanın kendinden üstün kişileri kıskanması imrenme ile birleşince öykünmeye dönüşür. Tüccar eşinin giydiklerini kıskanıp onu taklit eden bir işçinin eşi veyahut prensese öykünen bir düşes, obur ve sürekli büyüyen “bir Leviathan için uygun bir av ve besindir” (Mandeville, 1988a: 355). Burada Mandeville kıskançlık ve imrenmenin öykünmeye dönüşmesi ile durmadan büyüyen devlet ekonomisine sağladığı olumlu faydayı anlatmak ister. İnsanoğlunun en temel tutkusu olan kibir ise kendini görgü ve nezaket kurallarının altına gizlese bile dış görünüşümüz ve yaşam şeklimizle kendini dışa vurur. Mandeville özellikle

kibrin toplum gönenci için olmazsa olmaz şart olduğunun altını çizer. Bu, insanı daha hırslı, daha tutkulu, daha çalışkan ve verimli hale getiren bir tutkudur. Giysiler iki amaç için yani bedenimizin çıplaklığını saklamak ve bedenimizi hava koşullarına ve dış yaralanmalara karşı korumak için yapılır. Buna üçüncü bir sebep olarak kibir eklenirse giysiyi süs eşyası olarak niteleyebiliriz ki bu o zaman budalaca bir gösteriş duygusunun aklımıza hükmetmesinden başka bir anlama gelmez (Mandeville, 1988a: 127). Yine kıskançlık ve imrenme duygusunda söz konusu olduğu gibi kibrimizden dolayı da olduğumuz gibi görünmek istemeyiz ve başkalarını taklit ederiz. Bunun en basit örneği olarak alt veya orta sınıftan insanların, bayramlarda veya özel günlerde günlük giysilerinden farklı, süslü ve moda uygun giyinmeleri verilebilir. Antikçağdan beri erdemsizlik olarak adlandırılan, toplumda ahlaki yozlaşmaya ve yoksullaşmaya sebep bir tutku olduğu için eleştirilen lüks düşkünlüğü yine Mandeville tarafından ekonomi ve ticaretin göz bebeği ve topluma büyük faydası olan bir tutku olarak anlatılır. Ona göre, bir toplum üzerinde lüksün sonuçları sanıldığı gibi korkunç değildir (Mandeville, 1988a: 118). Lüks düşkünlüğünü görmek için insanların oturduğu evlere, kullandığı mobilyalara, giydiği kıyafetlere hatta yedikleri ve içtiklerine bakmamız yeterlidir. Bu evleri birileri inşa eder, mobilyaları birileri üretir ve giysileri birileri diker. Ayrıca bunlar için kullanılacak malzemeler birilerinden tedarik edilir. Örneğin ihtişamlı ve süslü giyim düşkünlüğü sadece terziler için bir istihdam kaynağı değildir aynı zamanda yün, ipek ve dantel endüstrisinin kalkınmasına sebep olur ve bu sektörlerde istihdam imkânı verir. Yani çalışmaya ihtiyacı olan fakir insanlar için geçim kapısı olur. Sonuç olarak Mandeville'e göre toplum ne paylaşılan değerler ve müşterek bağlılıklar ne de ahlaki doğruluk ve dürüstlüğün bağı ile birbirlerine kenetlenmiş insan topluluğu anlamına gelir. Aksine toplum kıskançlık, rekabet ve istismar duygusu ile birbirine paradoksal bir şekilde bağlı kendi menfaati peşinde koşan bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan bir topluluktur (Hundert, 1997: x).

Erdemsizliklerle toplum gönenci arasındaki paradoksal ilişkiye detaylıca değindikten sonra Mandeville şiirin kıssadan hisse bölümünde bir temenni ya da teşvikten çok bir tespitte bulunur. On sekizinci yüzyıl İngiltere'sinin ahlaki motivasyonu ile ekonomik ve ticari gelişimi üzerine Mandeville'in izlenimlerini yansıtan erdemsiz arılar ve müreffeh kovan

hikâyesi erdem ve gönencin bir arada olamayacağı ana fikrini verir. Şiir aynı zamanda didaktik bir özellik de taşımaktadır. Ona göre, bu şiirden sonra hayatın nimetlerinden faydalanan, zenginlik ve refah içinde yaşayan insanlar erdemsizliklerden dert yanmamalı, suçu başkalarında arayanlar bir vicdan muhasebesi yapmalı kendi hatalarını az çok anlayıp hayıflanmalıdır. (Mandeville, 1988: 8). *Arıların Masalı*'nın önsözünde Mandeville şiirin erdem ve ahlak hakkında bir satır niteliği taşıdığını ve erdemsizliğin hiçbir şekilde yüceltilmediğini belirtir. Kitabın yazılış amacını da şöyle ifade eder:

Çok az insanın kendini anlamasının en büyük sebeplerinden biri hep çoğu yazarın gerçekte ne olduklarını söylemeyi dert etmeden insanlara ne olmaları gerektiğini öğretiyor olmasıdır. [...] kibar okuyucuya ya da kendime iltifat etmeksizin, insanın (gözle görünen deri, kemik ve etin yanı sıra) çeşitli tutkuların bileşimi olduğuna, bu tutkuların uyarılınca veya üstün hale gelince kişiyi sırayla yöneteceğine inanıyorum... (Mandeville, 1988a: 39).

Mandeville insanın nasıl olması ve eylemesi gerektiğinden çok, nasıl olduğu ve eylediği ile ilgilenmektedir. Amacı bizim utandığımız en kötü tutkularımızı ifşa etmek ve bunların nasıl müreffeh toplumların varoluşunun sebebi olduğunu ayrıca kitabın önsözünde de belirttiği gibi insanı sosyal hayvan yapan özelliklerinin “arkadaş edinme arzusu, iyi huyluluğu, acıma duygusu, nezaketi ve zarafeti” değil de en kötü özelliklerinin olduğunu göstermektir (Mandeville, 1988a: 4). Dolayısıyla Mandeville'in gerek çıkış noktası gerekse şiir ve kitapta okuyucuya vermek istediği mesaj açıktır: İnsan bencil bir varlıktır, her eyleminin altında tatmin etmeye çalıştığı bencil tutkuları vardır ve bu eylemler paradoksal bir şekilde toplum gönencine sebep olur. Bunları bilerek insanın toplum gönenci ve erdem arasındaki olumlu ilişkiden dem vurma anlamıdır.

2. *Arıların Masalı* ve Ben-Sevgisi

Mandeville *Arıların Masalı*'nın her iki cildinde de bir araya gelme sebebi sadece bencil dürtüleri ve kişisel menfaatleri olan insanların oluşturduğu karanlık bir toplum resmi çizer. Gerek şiirde gerekse kitapta serimlediği insanın bencil doğası, en ilkel toplumlardan en uygar toplumlara tarihin her evresinde varlığını korumuş fakat farklı şekillere bürünmüştür. Ona göre “her birey kendi içinde küçük bir dünyadır ve bütün varlıklar,

kavrayış ve yeterlikleri izin verdiği sürece, benliklerini mutlu etmeye çabalar: Hepsinin içinde olan bu şey ardi arkası kesilmeyen bir uğraştır ve bu yaşamın tasarımı gibi görünmektedir” (Mandeville, 1988b: 178).

Mandeville insanoğlunun yardımseverlik duygusu ile gerçekleştirdiği en naif eyleminin temelinde acıma ve merhamet duygusu olduğunu savunur. Örneğin, vahşi ve aç bir hayvanın küçük bir çocuğa doğru ilerlediğini gören herkes çocuğu hayvanın olası saldırısından kurtarmaya yani tehlikeyi uzaklaştırmaya yönelik bir girişimde bulunur. Mandeville’e göre bu eylem öyle bir acıma duygusu ile gerçekleşir ki o anki durumun vahameti, kişinin kendi durumu ve şartlarının önüne geçer, çünkü bu duygudan ne haydut ne hırsız ne de bir katil yoksundur. Fakat bu duygu ile gerçekleştirilmiş eyleme erdemden kaynaklı ya da ahlaka uygun demek yanlış olur (Mandeville, 1988a: 256). “Hayırseverlik ve Hayır Okulları Üzerine bir Deneme”de Mandeville erdem olarak kabul gören hayırseverliğin özünde de aslında insanın başkalarının acınası ve muhtaç durumundan duyduğu sıkıntı ve rahatsızlık hissini teskin edilmesi olduğunu iddia eder. İyilikseverlik veya hayırseverlik duygusu ile yapılmış görünen yardım, örneğin dilenciye verilen para; aslında onun deyişle dilencinin ön plana çıkardığı fiziksel özü ve biçare durumunun bizde sebep olduğu acıma duygusunu rahatlatmak içindir. Bununla birlikte dilencinin para ya da yardım isterken dua etmesi, gereksiz övgüleri ve abartılı sözlerle iltifat etmesi ister istemez kendini bu kadar seven insanın gururunu okşar ve kendini daha iyi hissetmesine sebep olur (Mandeville, 1988a: 257-8).

Diğer taraftan Mandeville, modern toplumlarda bireylerin iyi eylemlerinin altında şiddetli bir övgü isteği ve kınanma korkusu olduğunu söyler. Özellikle *Arıların Masalı*’nın ikinci cildinde kibar ve soylu davranışlarının, nezaket ve görgü kurallarının altında yine kişinin kendine duyduğu aşırı sevginin yattığını ve bir şekilde bunun başarıyla saklanabildiğini göstermek amacıyla okuyucularına bir beyefendi portresi çizer. Toplum içinde övgü, onay ve alkış için duyulan güçlü arzu ve kınanma korkusu kişinin kendine olan aşırı sevgisi ve bencil dürtülerini herkesten saklamasını fakat gizli bir şekilde tatmin etmesini sağlar. Mandeville’in portresini çizdiği beyefendi paraya, üne ve şöhrete olan aşırı düşkünlüğüne; hırslı ve açgözlü olmasına rağmen çevresindeki insanlar tarafından son derece gönlü zengin, eli açık, kibar, saygılı ve yardımsever olarak bilinir. Burada Mandevil-

le'in göstermek istediği şey kusurların başarı ile gizlenebilmesinin mümkün olduğudur. Onun deyişiyse çok güzel bir yapının çürük ve kötü bir temelden yükselmesi mümkündür (Mandeville, 1988b: 64). Kibarlık, görgü kuralları ve terbiyenin özünde insanın bencil tutkularını başarılı bir şekilde saklayabilmesi yatar, insan alttan alta tutkularını tatmin edip kendini şımartırken bunun en ufak belirtisini dahi toplum içinde gün yüzüne çıkarmamalıdır, başarılı bir şekilde saklayabilmeyi öğrenmelidir. Bunu başaran kişi, öyle bir zaman gelir ki gerçek bencil güdülerini unuttur ve ikiyüzlülüğü öyle bir hal alır ki kendi dahi içtenlik ve samimiyetle eylediğine inanır.

Kitabın ilk cildinde bencilik ve ben-sevgisi eş anlamlı olarak kullanılsa da ikinci ciltte ben-sevgisi kendini koruma dürtüsü (self-preservation) anlamına gelmektedir. Ayrıca bu ciltte kendine gereğinden fazla değer verme ve sürekli onay görme arzusu kendini beğenme duygusu (self-liking) olarak tanımlanır. Daha önce ilk ciltte Mandeville'in yaptığı kibir (pride) tanımı ile kendini beğenme duygusu aynı gibi görünse de gerek ikinci ciltte gerekse *An Enquiry into the Origin of Honour and The Usefulness of Christianity in War (Onurun Kökeni Üzerine Bir İnceleme ve Savaşta Hristiyanlığın Faydası)* isimli eserinde Cleomenes kibirden, kendini beğenme duygusunun daha şiddetli ve aşırı hali olarak bahseder. “[K]endini beğenme duygusu haddinden fazla olduğu ve başkalarını gücendirdiği zaman [...] erdemsizlik sayılır ve kibir olarak adlandırılır: Fakat gözlerden uzak tutulduğu ya da başarılı bir şekilde gizlendiğinde [...] böyle bir isme sahip olmaz...” (Mandeville, 1732: 3). Herkeste doğuştan var olan bu tutkuların kendini koruma güdüsü yani kişinin yaşam sürekliliği için gerekli besin sağlama, korunma ve emniyet ihtiyacını giderme isteği kendini beğenme duygusu ve kibir ile karşılaştırıldığında mekanik, daha masum, dikkatsiz ve özensiz şekilde tatmin etme isteği duyduğumuz tutkulara denk düşer. Diğer taraftan kişinin kendine hak ettiğinden fazla değer yüklemesi, üstünlük duygusu, övgü ve onay arzusu kişiyi bir hedefe ulaşmaya yönlendirir.

3. Erdemin Tanımı ve Hünerli Siyasetçilerin Rolü

Mandeville'e göre insanoğlunun bencil dürtü ve eğilimlerinin kontrol altına alınması ancak egemen bir güç ile mümkündür. Herhangi bir kısıt-

lama olmazsa sonuçlarına bakmaksızın doğal dürtü ve isteklerini tatmin etmekle meşgul olan insanoğlu ancak kanun koyucu ve bilge kişilerin insanların hayvanlardan üstün olduğuna dair ikna edici çabaları sonucunda ve nefisinden feragat karşılığında sunulan hayali ödül sayesinde bencil dürtülerini dizginlemeyi başarabilir. Kanun koyuculara atfedilen bu zorlu görev bencil, kurnaz ve asi insanoğlunu toplumda kabul gören ve görmeyen davranış özellikleri kazanmaya sevk eder. “İnsanların birbirine faydalı ve kolay kontrol edilebilir hale getirilmesi için hünerli siyasetçiler tarafından ortaya konan ahlakın birinci esası çok sayıda insanın daha kolay ve emniyetli bir şekilde yönetilebilmesini sağlar” (Mandeville, 1988a: 47). Dolayısıyla erdem ve erdemsizliğin tanımında Mandeville’in hünerli siyasetçilerinin rolü oldukça büyüktür. Erdem insanoğlunun bencil dürtülerini ve eğilimlerini zapt etmesi yani nefisinden feragat etmesi ve toplumun yararını gözetmesi, erdemsizlik ise bu dürtülere yenik düşmesi olarak tanımlanmıştır ve kanun koyucular tarafından ödül ve ceza yolu ile topluma empoze edilmiştir. Bu tanım üzerinden aslında anlatılmak istenen şey şudur: Bencil dürtü ve eğilimlerine gem vurmakta başarılı olanlar kanun koyucular tarafından onur ile ödüllendirilir. Bu konuda başarısız olanlar kınama ile cezalandırılır. Mandeville burada çok uzun ve meşakkatli bir süreçten bahseder. İnsan doğası, tutkular ve eğilimlerin yüzyıllar boyunca incelenmesi ve analizi sonucunda erdem ve erdemsizlik tanımı yapılmıştır. *Arların Masalı*’nın ilk cildinde tamamen kanun koyuculara atfedilen bu görevin ikinci ciltte yerini doğal bir süreç sonunda oluşan ahlak bilgisine bıraktığı görülür. Yani birinci ciltte karşılaştığımız ahlaki ayırmalara yön veren hünerli siyasetçiler ikinci ciltte yerini ahlaki ayırımların yıllar içinde evrilerek son halini almasına bırakır. Mandeville’in doğal durumdan sivil topluma geçişte bahsettiği üç evre sadece dilin formasyonunu, bilim ve sanatların gelişimini değil ahlaki ayırımlarımızın evrilerek zamanla ve yavaş bir şekilde son halini nasıl aldığını da gösterir. Mandeville tarafından belirtilen bu üç evre onun insanın bencil doğası hakkındaki temel kuramına bağlı kalarak ahlaki ayırımların oluşumunun ve toplumsallaşmanın doğal bir süreç olduğuna işaret eder.

İlk evre vahşi hayvanlardan gelebilecek tehlikelere karşı insanların bir araya gelmesidir. Burada Mandeville’in altını çizmek istediği nokta şudur: Başkalarına duyulan sevgi, insanları bir araya getiren ilk duygu değildir,

onun yerine korku insanın başkaları ile ilişkide bulunmasını sağlayan ilk duygudur. İlkel insan toplulukları için kibir, üstünlük duygusu ve hırs ise birbirlerinden gelebilecek ikinci tehlikeyi oluşturur. Vahşi hayvanlardan korunmak için bir araya gelen ilkel insanlar arasında ilk ayrışmalar insanoğlunun yadsınamaz bencil tutkularının baskın hale gelmesiyle ortaya çıkar. Güçlü ve baskın karakterde olan liderlerle farklı insan toplulukları ortaya çıkar. Bu iki evre bize insanın özünde bir toplumsallaşma güdüsüne sahip olmadığını, bencil tutkularından bir türlü kopamadığını ve ancak baskın bir güçle idare edilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Liderler insanların bencil eğilimlerini kontrol altına alma, topluluk içindeki anlaşmazlıkları çözme ve belli davranışları cezalandırma görevini üstlenirler. Sözlü geleneğin hüküm sürdüğü bu evrede herhangi bir sözleşmeye bağlılık söz konusu değildir. Üçüncü evre olan yazının icadı, en önemli evredir. Mandeville'in de söylediği gibi "insanın zaaflarına deva [...] idare ve dizginleme olmaksızın topluma tehlikeli olan insan doğasının bazı ayrılmaz özelliklerinin yarattığı kötü sonuçları önlemede panzehir" olan yazının icadı yasaların daha etkili hale gelmesini sağlayan şeydir (Mandeville, 1988b: 283). Mandeville'in uzun uzadıya *Arların Masalı*'nin ikinci cildinde ortaya koyduğu sosyal ve ahlak kuramı ile ilk ciltte yer alan hünerli siyasetçiler kuramı konusunda son dönem Mandeville yorumcuları arasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bazılarına göre ilk ciltte önemli yere sahip hünerli siyasetçiler yerini ikinci ciltte başka bir ilkeye bırakmıştır. Bütünlüklü bir Mandeville okuması sonucunda ilk ciltten sonra Mandeville'in aynı görüşü savunmadığı hatta hünerli siyasetçiler kuramından tamamen vazgeçtiğinin görülmesi mümkündür. Bu fikri savunan yorumculardan biri olan Mikko Tolonen ikinci cildin, birinci cildin bir devamı gibi görülmemesi gerektiğini söyler ve iki cildin birbirinden bağımsız değerlendirilmesi önerisinde bulunur.

Mandeville'in bu aksiyomlarına ahlaki ayrımların artık siyasetçilerin bilgisiz insanlar üzerinde oynadığı sahte oyunlar olarak görülmemen ikinci bölümde son verdiğine inanıyorum. Siyasetçilerin rolü farklıdır, kendini koruma güdüsünün (self-preservation) tanımı değişiktir, korkunun altı artık inatla çizilmemektedir, dahası, Mandeville insanoğlunun tüm eylemlerinin ben-sevgisi ve kendini koruma güdüsüne indirgenemeyeceğini kabul eder (Tolonen, 2013: 43).

Tolonen bu alıntıda ahlaki ayrımların oluşumu konusunda kitabın ikinci cildinde Mandeville'in tamamen yenilenmiş bir kuramla karşımıza çıktığının altını çizmekte; ikinci ciltte ahlaki eylemlerin özünde ben-sevgisi ve kendini koruma güdüsünün bulunduğunu ve bunun yanında kendini aşırı beğenme duygusu ve kibir vurgusu yapıldığını da hatırlatmaktadır. Yine başka bir yerde, Tolonen Mandeville'in Hobbist doktrin-den ikinci ciltte vazgeçtiğini ve daha varsayımsal bir toplum gelişiminden bahsettiğini söyler. Bu fikir değişikliğinde 1720'den yani *Arıların Masalı*'nin ilk cildinin yayımından sonra aldığı eleştirilerin etkisi olduğunu iddia eder (Tolonen, 2008: 23-24).

Diğer taraftan bazı yorumculara göre Mandeville daha ilk ciltte metaforik bir anlatım yolu seçmiş aslında tam da ikinci ciltte üzerinde önemle durduğu evrilerek son halini alan ahlaki ilkeleri kastetmiştir. Yani hünerli siyasetçiler Mandeville'in uzun yıllar içinde yavaş yavaş evrilen sosyal, kültürel ve ahlaki değerlerin mecazi bir anlatımıdır. Önemli bir Mandeville yorumcusu olan Maurice Goldsmith *Private Vices, Public Benefits: Bernard Mandeville's Social and Political Thought* adlı kitabında bu konuya geniş yer verir. Mandeville'in kuramının satirik ve alaycı yönü göz ardı edilip ciddi bir kurammış gibi düşünülürse, siyasetçi ve ahlakçıların toplum düzeni konusunda görevi, onur ve cesaret gibi erdemlerle insan davranışını manipüle etmeleri, toplum düzenini koruma görevleri ve sürekli toplum yararını gözetmeleri onlara çok fazla görev yüklemek anlamına gelir. Bu Mandeville'in kuramını inandırıcı olmaktan uzak bir kuram haline getirir (Goldsmith, 2001: 59). Goldsmith'e göre *Arıların Masalı*'nin her iki cildinden önce *The Female Tatler*'de yayınlanan Mandeville'in köşe yazılarından bazıları aslında onun önceki düşüncelerine ışık tutar niteliktedir. Örneğin, Mandeville'i temsil eden Oxford Gentleman bilim ve sanatların gelişimini anlatırken özenli ve hünerli olan ve kamu yararına çalışan kişilerin çabasından ziyade yavaş ve aşamalı doğal bir süreçten bahseder (Mandeville, 1999: 96-102). Dahası, *Arıların Masalı*'nin ikinci cildi ve *Onurun Kökeni*, Goldsmith'e göre, ilk ciltte Mandeville'in ortaya attığı kuramdan farklı bir şey söylememekle birlikte ilk cildin detaylandırılmış ve genişletilmiş hali olarak yorumlanabilir.

Bu konu ile ilgili üçüncü görüşe göre *Arıların Masalı*'nin iki cildinde de Mandeville'in ortaya koyduğu iki görüş birbirini tamamlar niteliktedir.

Yani *Arıların Masalı*'nin iki cildinin yayınlanma tarihi arasında ne Mandeville'in düşünce sisteminde değişiklik olmuş ne de hünerli siyasetçiler kısa yoldan evrilen ahlaki ve sosyal değerler yerine kullanılmıştır. Mandeville'e göre insanoğlunun uzun ve karmaşık tarihini ve evrilerek ortaya çıkan değerleri anlamak için kanun koyucuların rolünü yadsımak yerine tamamlayıcı etkiye sahip olduğunu kabul etmek gerekir. Bu görüşün temsilcilerinden Malcolm Jack'e göre, insanoğlunun tutku ve zaaflarının kontrol altına alınabilmesi ve toplum yararına eylemlerin ortaya çıkabilmesi için siyasetçilerin müdahalesi ve yüzyıllar sonunda son halini alan değerler ve ahlaki ayrımların oluşumu birbirini tamamlayan niteliktedir (Jack, 1987: 48). Ayrıca, şu da unutulmamalıdır ki Mandeville kanun koyuculara atfedilen insanın zaaflarını tespit edip, ikna ve övgü ile eğilim ve zaafların kontrol altına alınmasını sağlama görevinin insan doğası üzerine çok kapsamlı bilgi sahibi olmayı gerektirdiğinin farkındaydı. Bu yüzden toplumun evrilerek gelişimi kanun koyucuların bu görevini bir hayli kolaylaştıran bir unsur olmuştur. Bununla beraber sosyalleşme sürecinde insanoğlunun doğasındaki iyi özelliklerin onları birleştirici ve bir araya getirici etken olmadığını tespit eden kanun koyucular insanları ortak bir amaç için bir araya getirme görevinde yavaş gelişme ve ilerleme sürecindeki dış çevre unsurlarından faydalanmışlardır (Jack, 1989: 59).

Mandeville'in eserleri incelendiğinde en makul görüş Jack'in görüşü gibi görünmektedir. *Arıların Masalı*'nin ikinci cildinde Mandeville'in varsayımsal bir tarih kuramıyla ortaya çıkması onun kanun koyucuların rolünü bir tarafa koyduğunu ya da tamamen bu görüşten vazgeçtiğini göstermez. Birinci ciltte ahlakın temel esaslarının insanoğlunu daha itaatkâr ve birbirine faydalı hale getirmeye çalışan hünerli siyasetçiler tarafından ortaya konduğunu açık bir şekilde söyleyen Mandeville erdemi "siyasetin çocuğu" olarak tanımlar (Mandeville, 1988a: 51). İkinci ciltte ise Horatio ve Cleomenes arasında geçen bir sohbetle gerek bilim ve sanatların gelişimi gerekse görgü kuralları ve ahlaki ayrımların oluşumundan asırlar süren müşterek emeğin ve bilgeliğin ürünü olarak bahsedilir (Mandeville, 1988b: 128). Mandeville'in betimlediği toplumsallaşma yolunda üç evre, hem ahlak hem de siyasetin yardımı ile yönetilmesi mümkün hale gelen insan topluluğuna işaret etmektedir. Kitabın ikinci cildinde, Cleomenes insanoğlu ve atlar arasında benzerlik kurarak her iki canlıya atfedilen iyi

özelliklerin eğitim ve yönetimin ürünü olduğundan bahsederken, insanoğlunun kendini dizginleme konusundaki yetersizliği ve kontrolsüz özgürlük arzusunun ancak usta bir yönetim ile kontrol altına alınabileceğinin altını çizer. Kanun koyucuların önemle dikkate aldığı iki noktayı vurgular. Bunlardan birincisi onların vesayetinde nelerin toplumun mutluluğunu koruyabileceği ikincisi insanın hangi tutku ve özelliklerinin toplumun mutluluğuna katkıda bulunacağı ya da toplumun mutluluğunu engelleyeceğidir (Mandeville, 1988b: 275). İyi bir yönetimin temelinde insanın güçlü yönlerinin ve zaaflarının doğru tespiti yatar. Doğal durumda eylemlerin temelindeki güdülerin ve insan doğasının detaylı analizi, toplum düzenini sağlamada kanun koyuculara yol gösterir. İkinci ciltte, doğal insanın en temel duygusu olan kendini koruma güdüsünden yola çıkan Mandeville ilkel topluluklarda baskın hale gelen kendini beğenme duygusuna ve bencil tutkulara gem vurulabilmenin imkânını anlatırken ilkel aile yapısı ve topluluk düzenine dikkat çeker. İkel insanda baskın olan şiddetli övgü arzusu ve korku ahlaki ayrımların şekillenmesinde önemli etkindir. Sivil toplumda kanun koyucuların sosyal düzeni sağlama görevi doğal durumda aile büyüğü veya topluluk lideri tarafından üstlenilir. Mandeville ilkel topluluklarda ancak baskın aile büyüğü ya da lidere duyulan hürmet ve saygının sosyal düzeni sağladığını ileri sürer. Birinci ciltte olduğu gibi sivil toplumda kanun koyucuların ve yazılı yasaların gerekliliğinin önemine değinmeden de edemez. Aile ve toplum içinde ilk şeklini alan ahlak bilgisi kanun koyucuların görevini kolaylaştırmış görünmektedir. Örneğin pervasız davranışlar ve kontrolsüz özgürlük isteğinin ehlileştirilmesi aile içinde başlar ve kişinin aile büyüklerine itaati ve saygısı onun ilk teslimiyetini gösterir. Aynı şekilde toplum yönetimi de itaat ve otoriteye saygı prensibine bağlıdır (Mandeville, 1988b; 280-1). Aile içinde kazanılan itaat duygusu yasaların uygulanmasını mümkün hale getirir. Bu sayede “sayısız kötülüğün sebebi olabilen öfke, ihtiras ve kibre karşı özenli bir şekilde önlem alınır” (Mandeville, 1988b: 321). Birinci ciltte toplumda ahlaki ayrımların oluşumunda sadece kanun koyucu, siyasetçiler ve bilge kişilerin rolüne işaret eden Mandeville ikinci ciltte daha doğal bir süreçten bahsederken yine insanın bencil tutkularına gem vurulabilmesinde ve toplum içinde onaylanan ve övgü gören davranışların kazanılmasında baskın bir gücün gerekliliğinin altını çizer. Doğal durumda tasvir ettiği aile veya topluluğun

insan davranışları üzerinde etkisi ve sivil toplumun düzenini sağlama görevini üstlenen kanun koyucular ilk ciltte Mandeville'in bizlere sunduğu toplum portresinin daha ayrıntılı ve daha özenilmiş halidir.

Aslında Mandeville'in niyeti, ister kanun koyucuların girişimleri ve çabaları, ister yüzyıllar süren çabanın ürünü olsun ahlakın yapay kökenine işaret etmektir. Diğer bir deyişle, insan özünde iyi eylemeye meyilli değildir. Mandeville'in asıl amacı toplumsallaşma süreci ile öğrenilen ya da kanun koyucular tarafından bencil tutku ve eğilimlere gem vurabilmeyi mümkün hale getirmek için empoze edilen ahlak kuralları üzerinden hakiki erdemin varlığını sorgulamaktır. Ona göre insanın samimiyetsizliği ve ikiyüzlülüğü onu doğru eylemekten alıkoyar. İnsanoğlunun özünden vazgeçmesi ya da benliğinden feragat etmesi mümkün olmadığından bireyler bencil dürtülerini gizleme yoluna giderler. Burada aslında gözler önüne sermek istediği şey insanoğlunun önlenemez riyakârlığıdır çünkü ona göre toplumda her birey benliğinden feragat etmiş gibi görünerek aslında bencil tutkularının peşinden gidecektir. Kitabın ilk cildinde hakiki erdem insanın kendini kandırması, riyakârlığı ve dik başlılığından dolayı mümkün görünmese de ikinci ciltte Mandeville'in katı görüşleri biraz daha yumuşatılmış bir halde karşımıza çıkar. Fakat yine de Cleomenes erdemli insanların varlığından Horatio'ya bahsederken gerçekten erdemli insan sayısının az olduğunun altını çizer ve bu insanların eylemlerinin altındaki samimiyetten bile şüphe duymamız gerektiğini söyler. Bunun yanında kendini koruma güdüsü ile gerçekleştirilmiş bir eylemin erdemli bir eylemle karıştırılmaması gerektiğini de hatırlatır. İlk ciltte Mandeville zaten bu durumu şöyle örneklendirmektedir: "Ateşin içine düşen masum bir bebeği kurtarmanın bir değeri yoktur: Eylem ne iyi ne de kötüdür [...] onu düşerken gördüğümüz için buna mecbur kalırız ve engellemek için mücadele etmemek acı duymamıza sebep olabilir..." (Mandeville, 1988a: 56). Elbette bencil insan doğası üzerine kurduğu ahlak sisteminde iyilikseverlik ve insan sevgisinin yeri olmadığı için Mandeville acıma ve merhamet duygusundan doğan eylemlere tarafsız (indifferent) diyecektir.

Çağdaş Mandeville yorumcuları Mandeville'in ahlak sisteminde hakiki erdemin imkânı konusunda birbirine benzer çıkarımlarda bulunurlar. *Arların Masalı*'nin editörü F. B. Kaye'e göre Mandeville'in betimlediği insan doğası portresinden çıkan sonuç şudur: İnsan ne özünde toplum

yararına eylemeye çalışır ne de aklın tutkular üzerinde egemenliği söz konusudur. Akıl tarafından dikte edilmiş veya bencillikten bağımsız eylem mümkün olmadığından Mandeville hakiki erdeme ulaşamaz (Mandeville, 1988a: xlviii). Mandeville gerçekten de erdem tanımını yaparken insanın erdemli eylemlerinin arkasında aklın egemenliği olmadığını iddia eder ve toplum yararına eylemlerin çıkış noktası olarak kanun koyucuların ikna ve çabasının rolünden bahseder. Yani gerçekten erdemli eylemek mümkün değildir. Mark Platts'a göre Mandeville aslında hakiki erdem ve sahte erdem ayrımı yapmaktadır. İnsanoğlunun bencil doğasından yola çıkan Mandeville için hakiki erdem insanoğlunun nefisinden feragat etmesini gerektirir ki bu doğası gereği bencil insan için mümkün değildir. Toplumda yalnızca erdemli eyleyormuş gibi görünen ahlaki bireylerden bahsedebiliriz (Platts, 1991: 141). Shelley Burt ise Mandeville ve Augustinus benzerliğine dikkat çeker. Ona göre Mandeville'in söylemeye çalıştığı şey aynı Augustinus gibi erdemli edim konusunda insanın yetersizliğidir ve erdem bu dünyada mümkün olmadığıdır (Burt, 1992: 133). Bu yorumlara ek olarak Hector Monro, Mandeville'in insanoğlunun tutkularına gem vurmasının imkânsızlığı ve erdem aklın bir seçimi olmadığı şeklindeki tespiti üzerinden nefisten feragat etmenin "bir yalan ve hile" den başka bir şey olmadığı sonucuna ulaşır (Monro, 1975: 185).

Bütün yorumcular Mandeville'in hakiki erdem konusunda duyduğu şüpheye dikkat çekmektedir. Mandeville'e göre hakiki erdem nefisten feragat etmeyi gerektirir ve Hristiyanlığın özünde de olan samimiyet ve kalbin saflığı hakiki erdem için bir ön koşuldur. Sorun riyakârlığı bir huy ve alışkanlık haline getirmiş ve her eyleminin özünde ben-sevgisi olan insanoğlunun samimiyetidir. Riyakârlık zamanla öyle bir alışkanlık haline gelir ki insan eyleminin altında yatan gerçek güdüyü unuttur ve başkaları yararına eylediğini düşünür yani kendini kandırır. Çünkü beşikten mezara ailemizde başlayan yakın çevremizde bize verilen eğitim hep bencil tutkularımızı saklamak üzerinedir. İnsan "kıbrın dış emare ve belirtilerini saklayarak büyür, sakladıkça tamamen kibrinin esiri olur" (Mandeville, 1988b: 17). Dolayısıyla, ahlak eğitimi toplum içinde onay görmek ve takdir edilmek için eylemlerimizin altında yatan gerçek tutkularımızı saklamayı öğretmekten ibarettir. Bencil güdülerle gerçekleştirilen eylemlerin toplum tarafından onay görmeyeceğini zamanla öğrenen insan bir türlü ko-

pamadığı kibri ve ben-sevgisini gizli bir şekilde doyurmaya çalışır. Mandeville'in amacı kabul edilmiş ahlak ilkelerini tersyüz etmek ya da ahlaki reddetmek değildir. Ona göre insanı aklın yetkinliğinden uzaklaştıran tutkuların gücünü, “ben-sevgisinin gizli oyunları”nı ve tutkulara karşı kazanılan zafer ile onları baskı altında tutmanın aynı şey olmadığını göstermek ahlaksızlığı olumlu yapmak değildir (Mandeville, 1988a: 230). Asıl amacı hakiki ve sahte erdem arasındaki farkı göstermektir. İnsan toplum tarafından onaylanan ya da kabul gören davranışları sergileyecek kapasiteye sahiptir fakat sorgulanması gereken insanın ahlaki eyleminin temelinde yatan güdüleridir. Mandeville kendinden önceki Fransız filozofların (Nicole, Bayle, La Rochefoucauld) sergilediği şüpheli yaklaşımı benimseyerek tutkuların akıl üzerinde egemenliğine ve ahlakın yapay kökenine dikkat çeker hatta Lord Shaftesbury'e karşı ahlak alanında kesinlik aramanın anlamsız olduğunu savunur. Özellikle bu görüşü, onu Pyrrhonizm'e yaklaştırır. “Toplumun Doğasına Dair bir Araştırma”da, Lord Shaftesbury'nin akıl ve ahlak duygusu ile ahlakın değişmez gerçekliğine ulaşabileceği iddiasına şiddetle karşı çıkar. *Outlines of Pyrrhonism (Pyrrhonizmin Ana Hatları)*'nda kuşkucu düşüncenin ölçütlerini veren geç dönem kuşkucu filozof Sextus Empiricus gibi Mandeville de evrensel davranış kuralları olmadığını söyler ve doğru ve yanlışın bilgisinin gelenek, görenek ve yasalara dayandığını iddia eder. Bu kuralların, ülkeden ülkeye ya da kültürden kültüre değişebileceğinin altını çizer.

Mandeville'in yukarıda verilen ticari toplumların ahlaki motivasyonunu şiir vasıtası ile analizinin dönemin William Law, Richard Fiddes, John Dennis, George Bluet, Francis Hutcheson ve George Berkeley gibi filozof, düşünür ve tarihçileri tarafından ironik ve satirik tarafı tamamen göz ardı edilmiş, gerek şiirde gerekse kitapta Mandeville'in söyledikleri düşünsel anlamda kelimesi kelimesine ciddiye alınmıştır. Aslında “Hayırseverlik ve Hayır Okulları Üzerine bir Deneme” ve “Toplumunun Doğasına Dair bir Araştırma”nın *Arıların Masalı*'na eklenmesine kadar ne Homurdanan Kovan'ın kitapçık halinde basılması ne de *Arıların Masalı*'nın ilk baskısı bu düşünürlerin dikkatini çekmiştir. Bu makaleleri eklemesi ile birlikte Mandeville bir Hristiyanlık erdemi olan hayırseverlik ile alay etmekle ve lüks düşkünlüğü, para hırsı, açgözlülük ve ihtiras gibi erdemsizlikleri övmekle suçlanmıştır. İnsanın karanlık doğası ve erdemin

sahte yüzü hakkında söyledikleri insanın özgeci tarafına odaklanan düşünür ve filozoflar tarafından şiddetle eleştirilmiş ve Mandeville karşıtı ahlak kuramları tasarlamalarına sebep olmuştur. Örneğin, İskoç Aydınlanma felsefesinin önemli düşünürlerinden aynı zamanda Glasgow Üniversitesi'nde Adam Smith'in hocası olan Francis Hutcheson, Mandeville'in ahlaki egoizmine karşılık insan doğasında var olan ahlak duygusunu (moral sense) ahlak felsefesinin temeline koyarak insan eylemlerinin sadece bencil dürtülere indirgenemeyeceğini savunmuştur. Ona göre ahlaki iyi, karşıdaki insanın onay ve sevgisini kazanan davranışı simgeler, çünkü insan tarafsız (disinterested) duygu, güdü ve ahlaki yargı yetisine sahiptir. *An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue (Güzellik ve Erdem İdelerimizin Kaynağı Üzerine bir Soruşturma)* adlı eserinde Hutcheson karanlık insan doğası tasarımlarının tam tersine iyilikseverliği (benevolence) ortaya atar. Ona göre erdemli davranışın temelinde her ne kadar toplumun yararı ve mutluluğuna sebep olsa da öz-çıkarcı ve bencil dürtü olamaz. Ahlaki iyinin özünü oluşturan iyilikseverlik öz-çıkarcı önceler. Hutcheson *Güzellik ve Erdem İdelerimizin Kaynağı Üzerine bir Soruşturma*'nın alt başlığında okura Mandeville'e karşı Lord Shaftesbury'nin ahlaki kuramını savunacağı fikrini verir. *Thoughts on Laughter and Observations on The Fable of the Bees (Kabkaba Üzerine Düşünceler ve Arıların Masalı Üzerine Gözlemler)* adlı altı mektuptan oluşan eserinde de hem Hobbes'a hem de Mandeville'e sert eleştirilerde bulunur. Ona göre Mandeville lüks düşkünlüğü, ölçsüzlük, kibir ve para hırsı gibi erdemsizliklerin toplumda yıkım ve yozlaşmanın tam da tersine, gönence sebep olduğunu ortaya atarak hem antik çağ filozoflarından bu yana tavsiye edilen tutku ve eğilimleri kontrol altına alma düşüncesine hem de Hristiyan ahlak öğretilerine ters düşer. Hutcheson insanoglunun eğilim ve arzularının bastırılmasının sağlanması yerine düzene sokulmasının imkânından bahseder. Nefisten feragat etmenin değil basiretin (prudence) erdemini özünü oluşturduğunun altını çizer. David Hume ve Adam Smith de Hutcheson'ın izinden giderek duygu ortaklığı (fellow-feeling) ya da duygudaşlığın (sympathy) insan doğasının önemli elementlerinden biri olduğunu eserlerinde belirtmiş, insanın bencil doğasını yadsımadan başkalarının mutluluğu ve refahının bireyleri motive edici etkisi olduğunun üzerinde durmuştur. Mandeville'in ahlaki egoizmine karşılık bir duygudan öte bir mekanizma olarak tarif edilen duygu-

daşlık bu filozoflar tarafından ahlaki yargılarımızın temeline konmuş ve ahlak kuramlarının temelini oluşturmuştur.

Sonuç

Mandeville *Arıların Masalı*'nda bencil dürtülerinden başka bir şey düşünmeyen riyakâr insan tasarımı ve Homurdanan Kovan'da her türlü erdemsizliğe sahip fakat dört başı mamur bir arı kovanı teşbihi ile insan toplumunu etkileyici bir anlatımla tasvir eder ve ticari toplumların ahlaki motivasyonuna dair çarpıcı tespitlerde bulunur. Tıpkı bir anatomistin insan bedenini en ince parçasına ayırarak titizlikle incelediği gibi bizi alçaltan hatta kimi zaman utandıran vasıflarımızı derinlemesine inceleyerek insanın ne olduğuna ve nasıl eylediğine dair çıkarımda bulunur. Kişisel erdemsizlikler olarak addedilen lüks düşkünlüğü, para hırsı, düzenbazlık, ihtiras ve kibrin kamu yararına sebep olduğu ve erdemsiz fakat refah içinde yaşayan bir toplumun erdemli fakat yokluk çeken bir topluma yeğleneceği sonucuna ulaşır. Bencil, riyakâr, samimiyetsiz ve dik başlı insanoglunun eğilimlerinin kontrol altına alınması ve tutkulara gem vurulmasını sağlamak ancak egemen bir güç ile mümkündür. İnsan doğası hakkında yüzyıllar alan gözlem ve analiz sayesinde insanoglunun zaafalarını tespit eden ve onu toplum yararına eylemlere sevk eden "hünerli siyasetçiler" bu egemen gücün kendisidir.

Çağdaş Mandeville yorumcuları tarafından *Arıların Masalı*'nın iki cildi karşılaştırıldığında bazı yorumculara göre Mandeville'in düşünce sisteminde değişiklik söz konusudur. Fakat bazılarına göre ise kariyerinin başlangıcından itibaren Mandeville aynı kurama sahip çıkmış ama metaforik anlatım tarzı bazı yanlış anlamalara sebep olmuştur. Mandeville'in ilk ciltte bahsettiği hünerli siyasetçilerin rolünün ikinci ciltte evrilerek son halini sosyal kurumlar ve ahlaki ayrımlar üzerinde tamamlayıcı bir etkiye dönüştüğünü kabul etmek en makul Mandeville yorumudur. Eserleri bütünlüklü bir şekilde incelendiğinde kariyerinin başlangıcından itibaren Mandeville'in ana tezinden hiçbir şekilde sapmadığı, yani bencil dürtüleri ile güdülenen insanoglunun doğuştan iyi eyleme eğilimine sahip olmadığı ve erdemli görünen eylemlerinin altında yatan dürüstlük ve samimiyetin sorgulanması gerektiği iddiasının değişmediği görülür.

Kaynaklar

- Burt, S. (1992). *Virtue Transformed: Political Argument in England, 1688-1740*. New York: Cambridge University Press.
- Goldsmith, M. M. (2001). *Private Vices, Public Benefits: Bernard Mandeville's Social and Political Thought*. USA: Cybereditions Corporation.
- Hundert, E.J. (1997). Introduction. *The Fable of the Bees and Other Writings*. Indianapolis & Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.
- Jack, M. (1987). *The Social and Political Thought of Bernard Mandeville*. New York: Garland.
- Jack, M. (1989). *Corruption and Progress: The Eighteenth Century Debate*. New York: AMS Press.
- Mandeville, B. (1732) *An Enquiry into the Origin of Honour and The Usefulness of Christianity in War*. London.
- Mandeville, B. (1988a). *The Fable of the Bees or Private Vices, Publick Benefit*, Vol. I (ed. F. B. Kaye). Indianapolis: Liberty Fund.
- Mandeville, B. (1988b). *The Fable of the Bees or Private Vices, Publick Benefit*, Vol. II (ed. F. B. Kaye). Indianapolis: Liberty Fund.
- Mandeville, B. (1999). *By a Society of Ladies: Essays in The Female Tatler* (ed. M.M. Goldsmith). Bristol: Thoemmes Press.
- Monro, H. (1975). *The Ambivalence of Bernard Mandeville*. Oxford: Clarendon.
- Platts, M. (1991). *Moral Realities: An Essay in Philosophical Psychology*. London & New York: Routledge.
- Tolonen, M. (2008) Politeness, Paris and the Treatise. *Hume Studies* 34 (1), 21-42.
- Tolonen, M. (2013). *Mandeville and Hume: Anatomists of Civil Society*. Oxford: Voltaire Foundation.

Öz: Bernard Mandeville ünlü kitabı *Arıların Masalı*'nda yaptığı bencil insan doğası tasvir ve insanoğlunun en kötü özelliklerinden ve en alçak tutkularından oluşan dört başı mamur toplum tasarımı ile tanınır. Arıların Masalı'nın yayınlanmasından çok önce basılan satirik şiiri "Homurdanan Kovan"da erdemsiz arılarla dolu müreffeh bir kovan hikâye-

si anlatır. Fabllar insanoğlunun budalalığını gösterdiği gibi insanları kendilerini analiz etmeye ve ders çıkarmaya sevk eder. Aynı şekilde Mandeville de müreffeh bir toplumda yaşayıp ve bütün nimetlerden faydalanıp hala erdemsizliklerden şikâyet etme ve homurdanmanın ne denli gülünç ve anlamsız olduğunu gösterir. İnsan doğası ile ilgili böylesi karanlık bir resminden ve erdemsizliklerle motive olan ahlaki bireylerden dolayı karamsar bir ahlaki erdem tanımı yapar. Arıların Masalı'nın ilk cildinde insanoğlunun ahlaken onay gören ve kınanan davranışları kazanmasında "hünlerli siyasetçilerin" hayati rolünü işaret ederken ikinci ciltte ahlaki ayrımların yüzyıllar boyu nasıl evrildiğine dair farklı bir açıklama yapar. Bu makale Mandeville'in ben-sevgisi kuramını etrafıca incelemeyi, çağdaş Mandeville düşünürlerinin yorumlarına değinerek erdemin yapay köklerini tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mandeville, bencil insan doğası, hünlerli siyasetçiler, erdem, erdemsizlik.

